

FEMINISMUS: JE TADY A JE NÁŠ ANEB MARGINALIZOVANÉ(Í) SPOJTE SE! /

Zuzana Uhde

HANA HAŠKOVÁ, ALENA KŘÍŽKOVÁ, MARCELA LINKOVÁ (EDS.). 2006.

MNOHOHLASEM. VYJEDNÁVÁNÍ ŽENSKÝCH PROSTORŮ PO ROCE 1989.

PRAHA: SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR.

V tomto roce vydal Sociologický ústav Akademie věd České republiky do značné míry průkopnickou knihu o prožensky orientovaném aktivismu v České republice po změně politické situace v roce 1989. Psát recenzi na *Mnohohlasem*, ve kterém „zpívají různé hlasy rozmanité melodie a navíc disonantně“ (s. 17), není jednoduchý úkol. Rozsáhlá publikace se věnuje širokému okruhu témat, ve kterých se feministická, genderová či proženská perspektiva prosazuje a ovlivňuje tak formování demokratické veřejnosti, zároveň se však, jak rovněž upozorňují editorky v úvodu, nejedná o prosazování jednotného postupu, naopak spektrum teoretických východisek je velmi široké – přes esencialistické chápání genderových diferencí, strategický esencialismus či konstruktivistický přístup k jednotlivým společenským kategoriím. Jednotčím prvkem není ani otevřené přihlášení se k feministické perspektivě, což je dáno zejména specifickým historicko-politickým vývojem v České republice. Ačkoli název této recenze takovou jednotu evokuje, jsem si tohoto omezení širě problematiky plně vědoma, nicméně v následujícím textu chci ponechat stranou vyjadřovanou distanci či naopak identifikaci jednotlivých aktérek a aktérů s feminismem a popsat prožensky orientovaný aktivismus z hlediska jeho potenciálu změnit genderový systém společnosti, ačkoli to není snahou ani cílem všech aktivit analyzovaných v knize¹. Mnohohrstevnatý hlas zaznívá ve své pluralitě v recenzované knize, v této recenzi si ale dovoluji zaměřit se pouze na jeden aspekt prožensky orientované aktivistické činnosti, a to na její potenciál prosadit feministickou perspektivu ve veřejném prostoru.

V knize *Mnohohlasem* je občansko-politické organizování žen a prožensky orientovaný aktivismus prezentován na tématech politické reprezentace žen, nevládního neziskového sektoru a ženských občanských skupin, mediální prezentace žen a feminismu a mocenského vlivu žen v mediální oblasti, institucionalizace opatření a strategií vedoucích k podpoře rovných příležitostí žen a mužů, proženského aktivismu v oblasti vědy a výzkumu, umělecké angažovanosti žen a reflexi feminismu mezi ženami-umělkyněmi, ženské participace na životě církví, postavení sexuálních menšin a GLBT aktivismu, emancipačních aktivit romských žen a tématu participace žen v radikálních levicových a pravico- vých hnutích. Ačkoli editorky knihy již v úvodu upozorňují na to, že nebylo jejich „cílem zachytit stav feministické teorie v ČR“ (s. 13), dovoluji si na tomto místě udělat poznámku týkající se právě pěstování feministické teorie u nás. Ne všechny oblasti se podařilo teoreticky zpracovat na stejné kvalitní úrovni a v některých oblastech ani editorky nenašly někoho, kdo by se danou oblastí teoreticky zabýval. To mimo jiné poukazuje na opomenutí některých oblastí ve feministické a genderové teorii tak, jak je v České republice zpracovávána. V některých teoretických studiích převládal spíše popis běhu událostí v jejich historických souvislostech bez hlubší teoretické reflexe. Naproti tomu empirické statě vypovídají o vysoké kvalitě genderového výzkumu v ČR. Empirické zmapování prožensky orientovaných aktivit bylo také primárním cílem autorek knihy a v tomto ohledu se jim jejich cíl podařilo naplnit. Mimo tyto dvě kategorie – teoretické a empirické analýzy – stojí kapitoly Miluše

ZPRÁVA Z KONFERENCE ASOCIACE ŽEN V PSYCHOLOGII / Martina Rašticová

Ve dnech 31. března – 2. dubna 2006 se konal v univerzitním městečku Ann Arbor ve státě Michigan (USA) 31. ročník konference Asociace žen v psychologii (Association for Women in Psychology – AWP). Tématem letošního setkání bylo *Prolínající se identity: multikulturní feministická perspektiva života žen* (Intersecting Identities: Multicultural Feminist Perspective on Women's Lives). Konference, jak dávalo tušit její téma, skutečně zastřešovala příspěvky žen nejrůznějšího zaměření, kulturního prostředí, odborného rámce i osobních zkušeností.

V úvodu několik poznámek k AWP. Tato asociace je nezisková vědecká a edukativní feministická organizace, jejíž snahou je přehodnotit a přeformulovat roli, kterou psychologie a problematika duševního zdraví obecně hrají v životech žen. Snaží se jednat odpovědně a citlivě s ohledem na ženy, které se musejí potýkat s nepsanými zákony, předpoklady, výzkumnými tradicemi, teoretickými rámci, klinickými, profesionálními, institucionálními a společenskými praktikami, které limitují porozumění, péči, profesionální přístup k mužům a ženám a současně přispívají k nevídanému rozdělení žen na základě rasy, etnicity, věku, sociální třídy, sexuální orientace a náboženského vyznání.

Jedním z hlavních cílů AWP je feministický aktivismus a úsilí eliminovat rasismus ve veřejných a privátních organizacích. Dalším z cílů asociace je upozorňovat na vztahy mezi genderem a rasou v souvislosti s psychologií žen. AWP byla začleněna k OSN v roce 1976 jako nevládní organizace a v roce 1977 se připojila k Americké psychologické asociaci (APA) jako divize č. 35.

Letos v Michiganu mělo více než 450 účastníků konference možnost diskutovat o tématech spojených s gendero-

Kotišové a Věry Vamplové „České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminizmu“ a Terezy Spencerové „Pohlavně-identitní ilegalita: (ne)spolupráce transgenderové komunity s ženskými organizacemi“, které na aktivismus kriticky nahlíží „zevnitř“ těchto komunit.

Nedílnou součástí prožensky orientovaných aktivit u nás je vymezování se proti feminizmu. Jak ale zdůraznila řada autorek a autorů jednotlivých příspěvků, je možné vysledovat určitý pozitivní vývoj s ohledem na vnímání feminizmu a „odvahu“ se s ním identifikovat, neustálá nutnost vymezovat se proti radikálnímu postoji vede aktérky a aktéry k definici „feminizmu s přívlastkem“ (s. 218), což ale na druhou stranu otevírá dveře velmi žádoucí a nepostradatelné diskusi a kritickým reflexím „zevnitř“. Snaha definovat a veřejně vyjádřit vlastní pojetí feminizmu tak překračuje dlouho dominantní diskuse „feminismus – ano či ne“, které nahrazuje emancipovanými a nuancovanými reflexemi feministického diskursu a jeho jednotlivých podob a odstínů. Bezřehý optimismus ale není na místě, jak upozorňuje řada autorek a autorů publikujících své stati v *Mnohohlasem*. Například Mirek Vodrážka hovoří o absenci diskuse uvnitř feminizmu, která pramení v diskontinuitě feministického hnutí a neustálém zneviditelnování ženské zkušenosti v její pluralitě a odlišnosti (s. 201). Na absenci diskusí ohledně teoretické konceptualizace pojmu gender a dalších feministických teoretických východisek pak upozorňuje jak Marcela Linková, tak Lenka Václavíková-Helšusová v kapitolách týkajících se aktivit a participace žen ve vědě a výzkumu. Hana Havelková zase upozorňuje na absenci diskuse ohledně společenského postavení žen ve veřejném diskursu, ve které je třeba podle ní hledat zásadní důvod „rozpojení“ politické agendy týkající se občanské participace žen, tj. že politická reprezentace žen není nahlížena ve světle možného přínosu politiky pro ženy, a tedy propojena s obecnými otázkami postavení žen ve společnosti, ale naopak z hlediska feministických cílů apoliticky prizmatem možného přínosu žen do politiky (s. 37–39).

Odpolitizování otázky společenského postavení žen je tak dalším rysem prožensky orientovaných aktivit u nás. V různých oblastech těchto aktivit a s různou intenzitou se rovněž prosazuje v návaznosti na neoliberální ideologii interpretace, podle které je vše otázkou individuálního snažení a rodina je vylučována z veřejné sféry. Jeden z nejnáročnějších úkolů v současných pozdně kapitalistických společnostech – snaha o skloubení a seberealizaci jak ve sféře placeného zaměstnání, tak ve sféře rodiny, je ponechána na bedrech každého jedince jako individua bez snahy nahlédnout širší strukturální bariéry. Tato tendence pak spolu s téměř nulovým kulturním a politickým ohodnocením péče znevýhodňuje především ženy. Politický deficit celého proženského diskursu se odráží rovněž v distancování se od závažných nadnárodních otázek a propojení genderové nerovnosti s dalšími ve společnosti přítomnými nerovnostmi (např. nerovnosti pramenící z třídní, rasové, národnostní odlišnosti či odlišné sexuální orientace apod.) jak v lokální, tak v globální rovině (viz vodrážka: „Aktivismus bez hnutí nebo protohnutí.“ a Hašková, Krížková: „Rozhodčí a hráči.“).

Dalším momentem k hlubšímu zamyšlení byla v řadě příspěvků akcentovaná nedostatečná kooperace mezi jednotlivými skupinami, ať již napříč různými tématy, mezi akademickou a neziskovou sférou, či mezi představitelkami a představiteli každé této sféry zvláště. S tím dále souvisí i malá míra solidarity, se kterou se prožensky orientovaný aktivismus v České republice po roce 1989 potýká. Příčiny tohoto deficitu širší spolupráce lze spatřovat bezpochyby v nevyrovnaní se s politickou minulostí české společnosti a s tím souvisejícím polistopadovým antifeminizmem, v obecném nepřijetí feministických myšlenek jako tmelících východisek pro rozvoj demokratické a genderově spravedlivé občanské společnosti, v apolitickém chápání aktivismu (v některých případech), v osobních antipatiích některých akterek a aktérů a v neposlední řadě také v časové vytiženosti stále malé komunity prosazující genderově senzitiv-

vou, sexuální a kulturní identitou žen (žena-matka vs. žena-profesionálka, homosexuální, heterosexuální a bisexuální identita žen), velká část příspěvků byla věnována domácímu násilí, dále praktickým otázkám: výuce feminizmu na školách, především výhodám on-line studia pro mnoho skupin žen (např. zaměstnaných, fyzicky handicapovaných, žen na mateřské dovolené apod.). Diskusní skupiny a workshopy pracovaly s konkrétními postupy psychologů a psycholožek v terapii a reflexi feminizmu v praxi. V neposlední řadě byl na konferenci prostor pro diskusi specifických problémů žen různých kultur, ras, národností (např. Afroameričanek, Indek, Asiatických, Hispánek apod.). Z množství příspěvků vybírám následující dva.

PROJEKT PRÁDELNÍ ŠŤŮRA (CLOTHESLINE PROJECT – CLP)

CLP je stále živý program, který byl zahájen na Cape Codu, ve státě Massachusetts již v roce 1990 s cílem poukázat na problematiku násilí na ženách. Je to nástroj pro trpící ženy vystavené násilí, který jim má pomoci vyjádřit jejich emoce zdobením triček a potom jejich pověšením na prádelní šňůru.

Podle projektu Men's Rape Prevention (Prevence proti znásilňování mužů) ve Washingtonu, D.C. zemřelo ve Vietnamské válce 58 000 vojáků. Ve stejném období bylo 51 000 žen zabito muži, o kterých se ve většině případů mělo za to, že tyto ženy milují. Tato statistika se v létě 1990 stala podnětem pro vytvoření programu, který by jednak prolomil mlčení a jednak přinesl svědectví o problému, kterým je násilí na ženách. Toto malé jádro žen, z nichž mnoho zažilo některé z forem násilí, se snažilo najít unikátní cestu, jak přistoupit k této zdrcující statistice a proměnit ji v provokativní, výukový a ozdravný nástroj.

Jedna z žen, Rachel Carey-Haper, přišla s nápadem použití triček pověšených na prádelní šňůru – jako nástroj, který zvýší zájem

ní či alespoň proženskou perspektivu ve veřejném, až již aktivistickém či vědeckém diskursu. Bylo by ovšem mylné domnívat se, že je možné a rovněž žádoucí koncipovat proženský aktivismus jako homogenní společenský proud. Spoluprací by ale neměla být myšlena nivelizace a eliminace vnitřních odlišností, nýbrž schopnost politické mobilizace napříč názorovými odlišnostmi, které v konkrétním případě nemusejí být primární. Tématem, které umožnilo tuto jednotu v odlišnosti, bylo například násilí na ženách (s. 167), jako určitou prohru ale můžeme interpretovat skutečnost, že stejná jednota už nebyla deklarována například při prosazování zákona o registrovaném partnerství, což podle Věry Sokolové dokládá „heterosexistické pojetí genderu“ v českém genderovém a feministickém diskursu 90. let (s. 257).

Mapování ženského aktivismu v České republice pak vedlo mimo jiné i z výše uvedených důvodů některé autorky a autory ke kritickému zamyšlení se nad samotnou existencí feministického či ženského hnutí u nás, což je následováno otázkami, zda je vůbec možné bez historické kontinuity vytvořit silné společenské hnutí, a to i s ohledem na velmi odlišný celospolečenský kontext, který už tolik jako 60. léta, která český feminismus propásl nebo mu byla „uzmuta“, nenahrává občanské angažovanosti. Nicméně i přes tyto výhrady se domnívám, že právě kniha *Mnohohlasem* v mnoha ohledech dokládá aktivní feministický, genderový a proženský diskurs v české společnosti. Na místě je pouze bdělá pozornost, aby subverzivní potenciál těchto aktivit (samozřejmě ne ve všech případech lze mluvit o subverzivním potenciálu, některé aktivity se ani tak nesoustředí na změnu genderových struktur jako spíše na „napravení“ některých nedostatků v rámci existujícího genderového společenského systému) nebyl přetvarován dominantním politickým diskursem do podoby bezzubého přitakávání a potvrzování stávajícího statu quo. S tím souvisejí otázky, zda vyšší politická reprezentace žen nezbytně povede ke změně politického umlčování feministických témat, jestli podpora žen pouze sociální rodinnou politikou bez ocenění péče a no-

vé konceptualizace práce povede k jejich emancipaci či naopak jejím nezamýšleným důsledkem bude nová forma diskriminace a znovuzavření žen v soukromé sféře za dveřmi domova, zda prosazování feminismu v médiích „za každou cenu“ povede k větší otevřenosti a toleranci české společnosti nebo naopak k populární vulgarizaci feministických idejí, či zda institucionalizace politik rovných příležitostí znamená nutně větší rovnoprávnost pro všechny ženy nebo se marginalizace a exkluze bude odvíjet pouze podél jiných os společenského znevýhodnění.

Kniha *Mnohohlasem* nenabízí návod „jak dál“, ale významným způsobem vyplňuje velkou mezeru v současném genderovém bádání v České republice. Jak jsem již uvedla na začátku, jedná se o průkopnickou publikaci, a to jak svým zaměřením, tak svým záběrem, kterým překonává exkluzi některých témat ve většině publikací feministického zaměření v České republice, tj. vybočuje z úzce vymezeného „bílého“ a heterosexuálního feministického diskursu. Právě tolik problematické propojení aktivismu a akademického feminismu je zde překonáváno s nepochybným úspěchem. Kniha poskytuje bohatý materiál pro další bádání v oblasti prožensky orientovaného aktivismu či reflexe feministického diskursu v České republice. Její široký záběr se rovněž odráží v širokém okruhu čtenářek a čtenářů, které má tato kniha potenciál oslovit. Nejde totiž pouze o vědeckou publikaci, *Mnohohlasem* v nejlepší slova smyslu ukazuje možnosti politicky angažované vědy a naplňuje cíl editorek vytvořit „prostor pro propojenou reflexi ženského organizování a aktivismu“ prostřednictvím „diskursivní otevřenosti jejich poznání a zkušenosti“ (s. 11 a 12).

Poznámka

1 Není to přinejmenším snahou explicitně vyjádřenou, nicméně lze předpokládat, že i takové aktivity, které se otevřeně distancují od feminismu, mohou mít potenciál genderové uspořádání ve společnosti změnit a přispět tak k rozvoji emancipované demokratické společnosti.

a povědomí veřejnosti o této problematice. Nápad s prádelní šňůrou byl zcela přirozený. Praní špinavého prádla bylo vždy považováno za ženskou práci a v dobách dobrých a úzce spjatých sousedských vztahů si ženy často vyměňovaly informace přes plot, zatímco věšely prádlo na šňůru.

Koncepce byla jednoduchá – nechme každou ženu vyprávět její příběh (her story, nikoliv hi(s)story) jejím vlastním unikátním způsobem pomocí slov a/nebo uměleckých aktivit k ozdobení (dekoraci) trička, které pak po dokončení pověsí na prádelní šňůru. Tento projekt slouží mnoha účelům: funguje jako výuková pomůcka pro ty, kteří se přišli podívat na „Prádelní šňůru“, a také jako ozdravná pomůcka pro všechny, kteří dělají tričko. Pověšením trička na šňůru se mohou ti, kteří přežili domácí násilí, jejich přátelé a rodinní příslušníci doslova otočit zády k prožití bolesti a odejít. Konečně to může pomoci také těm, kteří stále trpí, v tom, že vidí, že nejsou sami. Zmínky o projektu, které se objevily v časopisech Off Our Backs a Ms, změnily celý projekt. V následujících letech se informace a reklamy o tomto projektu dostaly i do celonárodních amerických deníků a periodik a z malého lokálního projektu se stala intenzivní národní kampaň. V této chvíli se odehrává odhadem 500 projektů národních a mezinárodních s přibližně 50 000 až 60 000 tričky ve 41 amerických státech a pěti dalších zemích. Více informací o projektu je možno najít na: <http://www.clotheslineproject.org/index.htm>

Další projekt, tentokrát Allyssy Zucker z George Washington University a Elizabeth Ruth Cole z University of Michigan, shrnoval výsledky zajímavého výzkumu *Feministické generace v černém a bílém* (Feminist Generations in Black and White), jehož cílem bylo ověřit teorii Stewart a Healy, že feminismus je součástí základního očekávání u žen, které byly dětmi v době největší vlny ženského hnutí, zatímco u žen, které vlna ženského hnutí zastihla v období adolescentním a v období mladší dospělosti, by feminismus